

Agnieszka Judzińska

Przemiany w polskim przemyśle cukrowniczym na tle reform regulacji rynku cukru w Unii Europejskiej

Transformation in the Polish sugar industry against the background of the sugar market reform in the European Union

Celem opracowania była próba oceny wpływu reformy rynku cukru w UE na polski przemysł cukrowniczy. Analizę przeprowadzono w oparciu o dane statystyczne dotyczące sektora cukrowniczego w odniesieniu do produkcji, handlu, efektywności i wyników finansowych. Reforma WPR wywarła zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na polski przemysł cukrowniczy. Korzystnym aspektem była modernizacja i koncentracja sektora, jak również poprawa jego efektywności i sytuacji ekonomiczno-finansowej. W 2011 roku zysk netto branży cukrowniczej zwiększył się do 1,3 mld zł, a rentowność netto wyniosła blisko 20%. Negatywne skutki dotyczą głównie regulacji rynkowych, w szczególności spadku produkcji oraz pogorszenia salda wymiany handlowej, co przyczyniło się do zmniejszenia dochodowości sektora i osłabienia jego konkurencyjności na rynkach zagranicznych. W 2009 i 2011 roku Polska była importermem netto cukru. Ujemne saldo obrotów wyniosło odpowiednio 56 i 24 tys. ton.

Wstęp

Począwszy od 2006 roku sytuacja na rynku cukru we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej, w tym także w Polsce, kształtowana jest pod wpływem reformy regulacji rynku cukru. Transformacja wspólnej polityki rolnej wywarła decydujący wpływ na kondycje ekonomiczno-finansową sektora, jak również znacząco zmieniła uwarunkowania rynkowe.

Potrzeba reformy wdrożonej przez Komisję Europejską w 2006 roku wynikała z szeregu przyczyn, z pośród których wymienić należy: chęć poprawy konkurencyjności sektora, dążenie do stabilizacji rynku oraz zapewnieniu wszystkim jego uczestnikom dogodnych warunków do działania. Na wprowadzenie reformy duży wpływ miało także nieprzychylnie stanowisko Światowej Organizacji Handlu (WTO), która zakwestionowała zgodność unijnego systemu dotacji eksportowych w cukrownictwie z regułami obowiązującymi w handlu międzynarodowym. Dotowany eksport powodował, że światowe ceny cukru były niskie, co negatywnie wpływało na sytuację krajów rozwijających się¹.

Główne zmiany regulacji rynkowych dotyczyły redukcji limitu produkcyjnego, obniżki minimalnej ceny buraków cukrowych i ceny referencyjnej cukru, zmniejszenia

¹ Raport Organu Apelacyjnego AB-2005-2, „Subsydia wywozowe na cukier”, z dnia 28 kwietnia 2005 r. WTO.

eksportu cukru pozakwotowego oraz wysokości refundacji wywozowych. Równocześnie wprowadzone zostały dopłaty bezpośrednich dla plantatorów i pomoc finansowa (w postaci funduszu restrukturyzacyjnego) ukierunkowana na restrukturyzację przemysłu cukrowniczego. W rezultacie nastąpiły znaczne zmiany w opłacalności uprawy buraków cukrowych, kondycji ekonomiczno-finansowej branży cukrowniczej oraz jej efektywności, a także w bilansie handlowym.

Cel i metodyka

Celem pracy była próba oceny wpływu reformy rynku cukru w UE na polski przemysł cukrowniczy. W opracowaniu wykorzystano literaturę przedmiotu, dane wtórne Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, publikowane i niepublikowane dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz materiały Związku Producentów Cukru w Polsce.

Dane statystyczne użyte do analizy obejmują lata 2003-2011 i dotyczą sektora cukrowniczego w zakresie wyników produkcyjnych, finansowych oraz handlowych przy uwzględnieniu bieżących uwarunkowań rynkowych. Posłużyły one także do oceny efektywności i produktywności sektora. Zebrane dane opracowano, posługując się metodą opisową oraz analizą szeregów czasowych. Wyniki badań przedstawione zostały w formie tabelarycznej oraz zobrazowane za pomocą wykresów.

Przemiany strukturalne w polskim przemyśle cukrowniczym

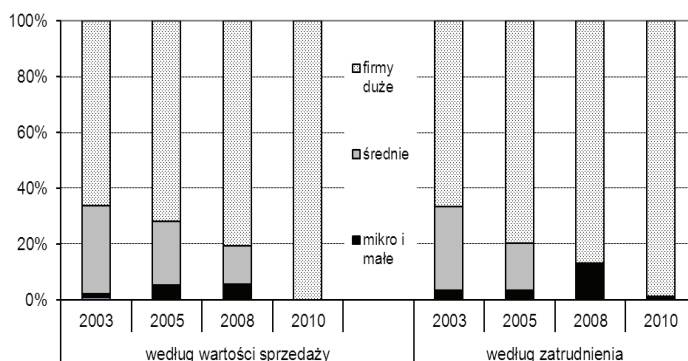
Od początku lat 90' przemysł cukrowniczy znajduje się w fazie restrukturyzacji. Dotyczy to zarówno koncentracji podmiotowej sektora, prywatyzacji, a także modernizacji zakładów. W początkowym okresie zmiany te przebiegały bardzo wolno. Dopiero w wyniku integracji z UE oraz reformy unijnego systemu regulacji rynku proces restrukturyzacji przybrał na sile.

Ograniczenie produkcji sprzyjało przyspieszeniu koncentracji i konsolidacji branży cukrowniczej oraz likwidacji mniej rentownych zakładów. W latach 2005-2011 liczba czynnych cukrowni obniżyła się z 43 do 18 tj. o ok. 42%, przy jednoczesnym wzroście produkcji cukru w przeliczeniu na cukrownie z 50 tys. ton do 100 tys. ton na zakład. Likwidacji zakładów towarzyszył znaczny spadek zatrudnienia, które zmniejszyło się z 10 do 3,5 tys. osób. Równocześnie zwiększył się udział dużych przedsiębiorstw w produkcji sprzedanej sektora - do ponad 99% w 2011 roku, wobec 67% w 2003 roku i 72% w 2005 roku (rys. 1). W trakcie trwania reformy nastąpiła także dalsza koncentracja struktury własnościowej przemysłu cukrowniczego. W efekcie przekształceń własnościowych na rynku krajowym funkcjonują obecnie cztery koncerny cukrownicze, z czego trzy są własnością kapitału zagranicznego.

Redukcja zatrudnienia oraz wzrost poziomu koncentracji branży przełożyły się na znaczną poprawę wydajności pracy. W 2011 roku wydajność pracy w przedsiębiorstwach przemysłu cukrowniczego mierzona wartością produkcji sprzedanej na jednego zatrudnionego przekroczyła 1,5 mln zł i była blisko 4-krotnie wyższa niż w 2005 roku i ponad 6-krotnie niż bezpośrednio przed akcesją. Równie wydatnie zwiększyła się wydajność pracy mierzona wartością dodaną brutto - z 106 do 667 tys. zł.

Postępująca koncentracja przemysłu cukrowniczego, jak również systematyczny spadek opłacalności produkcji buraków cukrowych (redukcja cen skupu) wpłynął pozytywnie na jakość i wydajności bazy surowcowej. Obecnie buraki cukrowe

uprawiane są przez relatywnie duże gospodarstwa w regionach charakteryzujących się najlepszymi glebami i korzystnymi warunkami klimatycznymi. Liczba plantatorów w 2011 roku wyniosła 36 tys. i była o ponad połowę niższa niż w roku 2005, przy jednoczesnym wzroście powierzchni przeciętnej plantacji z poziomu 3,85 ha do 5,30 ha tj. o ponad 37%. W efekcie tych zmian istotnie wzrosła wydajność uprawy – średnie plony zwiększyły się z 416 dt do ponad 600 dt.

Rysunek 1. Struktura przedsiębiorstw polskiego przemysłu cukrowniczego
Źródło: Opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

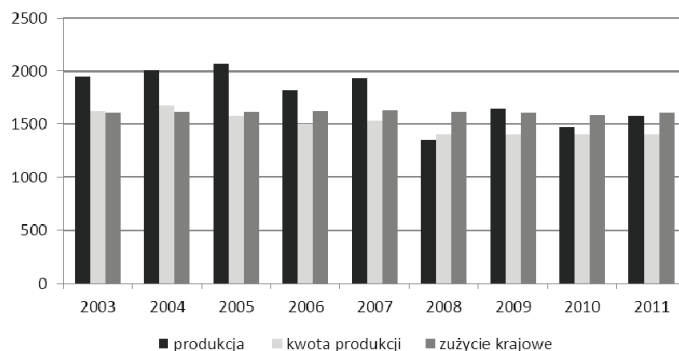
Integracja z UE zapoczątkowała wyraźne zwiększenie nakładów inwestycyjnych w przemyśle cukrowniczym. Szczególnie duże ożywienie wystąpiło w latach 2004-2006, kiedy wartość inwestycji wyniosła średnio 340 mln zł i była ponad 2-krotnie wyższa niż bezpośrednio przed akcesją. Wysoka dynamika inwestycji utrzymała się także po zmianie regulacji rynku, jednakże pod koniec dekady aktywność ta nieco osłabła. W latach 2007-2011 roczne nakłady na inwestycje wyniosły ok. 280 mln zł. Wartość inwestycji była wyższa od amortyzacji przeciętnie o 1,3%, zwiększyła się także stopa inwestowania z 0,9 do 1,2%. Środki finansowe przeznaczane były głównie na unowocześnienie linii produkcyjnych, systemów energetycznych oraz powierzchni magazynowej. Inwestycje kapitałowe przyczyniły się do modernizacji zakładów oraz poprawy technicznej efektywności sektora, co umożliwiło redukcję części kosztów wytwórczych, w tym głównie energii [R. Urban, J. Drożdż 2008].

Sytuacja ekonomiczno-finansowe polskiego przemysłu cukrowniczego

W Unii Europejskiej produkcja cukru uzależniona jest od limitów przypadających na poszczególne kraje członkowskie. Bezpośrednio przed akcesją do UE, a także w dwóch pierwszych latach integracji Polska posiadała dwie kwoty produkcyjne cukru: A (przeznaczoną na rynek krajowy) oraz B (na cele eksportowe z dopłatą). W 2004 roku krajowi producenci dysponowali limitem (łącznie kwota A i B) na poziomie 1671 tys. ton, zaś w 2005 roku został on zredukowany do 1582 tys. ton. Na mocy reformy regulacji rynku cukru obydwie kwoty zostały zastąpione jedną, której podstawowa wartość wyniosła 1498 tys. ton. W kolejnym sezonie, po dalszej redukcji kwoty podstawowej oraz dokupieniu kwoty dodatkowej (w wysokości 100,6 tys. ton) cukrownie mogły wprowadzić na rynek 1533 tys. ton cukru. W efekcie zwiększenia

przez Komisję Europejską zachęt finansowych do rezygnacji z kwot produkcyjnych, w kampanii 2008/2009 limit produkcji cukru w Polsce został obniżony do 1405,6 tys. ton, tym samym był o 16% niższy od uzyskanego w negocjacjach akcesyjnych i średnio o 200 tys. ton niższy od krajowego zapotrzebowania. Taka sama kwota produkcyjna obowiązuje także w kolejnych latach gospodarczych.

W rzeczywistości, w analizowanym okresie, faktyczna produkcja cukru w Polsce była wyższa od przyznaných limitów. W latach 2003-2005 (tj. bezpośrednio przed reformą) przeciętna produkcja cukru wynosiła 2005 tys. ton. Po zreformowaniu rynku w latach 2006-2011, produkcja w relacji do średniej z poprzednich sezonów obniżyła się o ok. 16%. Szczególnie wysoki spadek produkcji odnotowano w 2008 roku, gdy zmniejszyła się ona do 1350 tys. ton, tj. do poziomu znacznie poniżej przyznanej kwoty jak i krajowego zużycia. Przyczyną takiego stanu rzeczy była redukcja powierzchni upraw, jak również nieoczekiwany spadek plonów. W latach 2009-2011 z uwagi na korzystną koniunkturę produkcja była ponownie wyższa od przyznanego limitu i nieco wyższa od krajowego zapotrzebowania. Według prognoz w bieżącym sezonie produkcja zmniejszy się do 1580 tys. ton (rys. 2).

Rysunek 2. Produkcja cukru w Polsce (w tys. ton)
Źródło: [Rynek ...2004 i nast.].

Ożywienie produkcyjne notowane w pierwszych latach członkostwa w UE przyczyniło się do znacznego wzrostu wartości produkcji sprzedanej w większości branż przemysłu spożywczego. W latach 2004-2005 przychody ze sprzedaży (w cenach bazowych) w przemyśle cukrowniczym wyniosły średnio 4575 mln zł i były o ok. 30% wyższe niż bezpośrednio przed akcesją. Zmiany regulacji rynku cukru w UE, a w szczególności redukcja limitów produkcyjnych, przyniosły wyhamowanie tendencji wzrostowej. W latach 2006-2010 wartość produkcji sprzedanej sektora cukrowniczego obniżyła się o blisko 15% do 4010 mln zł. Wyraźnie zmniejszył się także udział branży cukrowniczej w wartości produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego z ok. 4% do 2,6%.

Polski przemysł cukrowniczy odznacza się dużą zmiennością wyników finansowych w poszczególnych latach. Jest to efekt znacznych wahań podaży, które wpływają na poziom cen cukru, jak również zmian wynikających z reformy unijnego systemu regulacji rynku. W latach 2003-2008 przemysł cukrowniczy trzykrotnie

odnotowywał ujemny wynik finansowy. Straty z działalności gospodarczej wyniosły w cenach bieżących 495 mln zł w 2003 roku, 18 mln zł w 2005 roku i 310 mln zł w 2008 roku. Wartości ujemne osiągały także mierniki rentowności brutto i netto sektora oraz wskaźnik zwrotu z kapitału własnego (ROE). W 2008 roku przychód netto w cenach bieżących wyniósł 4127 mln zł i był o 5% niższy niż w 2003 roku i o ok. 35% niż w latach 2004-2005. Zła kondycja finansowa znacząco spowalniała proces restrukturyzacji sektora (tab.1).

Czynnikiem który dodatkowo osłabił kondycje finansową branży cukrowniczej po wprowadzeniu reformy regulacji rynku były wysokie składki wpłacane na tymczasowy Fundusz Restrukturyzacyjny. Skutkowały one znacznym zwiększeniem udziału podatków i opłat w strukturze kosztów produkcji cukru. Suma kwot wpłaconych przez polskie cukrownie wyniosła 646,6 mln EUR. Z czego producenci otrzymali zaledwie 28%, 17% trafiło do plantatorów buraków, zaś aż 55% pozostało w unijnym budżecie lub przekazane zostało do krajów, które radykalnie zmniejszyły produkcje cukru. W ogólnym rozrachunku różnica pomiędzy sumą odprowadzonych do funduszu składek, a otrzymaną pomocą (322 mln EUR) wykazuje saldo ujemne. Oznacza to, że polscy producenci cukru byli de facto podmiotami finansującymi przebieg reformy rynku, a otrzymana przez nich rekompensata tylko w niewielkim stopniu pokryła poniesione koszty².

Tabela 1. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe sektora cukrowniczego

Wyszczególnienie	2003	2005	2008	2011
Przychody netto w cenach bieżących (mln zł)	4344,4	5296,7	4127,2	4586,8
Mierniki rentowności, wyrażone w % przychodów netto				
zysk (strata) brutto	-11,2	0,38	-6,99	23,4
zyska (strata) netto	-11,39	0,33	-7,52	19,4
Płynność finansowa	1,07	1,42	2,6	3,0
Nakłady inwestycyjne w cenach bieżących (mln zł)	161,5	394,2	307,3	281,0
Stopa inwestowania (%)	0,87	1,81	1,52	1,20

Źródło: Obliczenia IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS

Począwszy od 2009 roku sytuacja ekonomiczno-finansowa polskiego przemysłu cukrowniczego uległa znacznej poprawie. Przyczyniła się do tego poprawa koniunktury rynkowej, znaczny wzrost ceny cukru w kraju i na rynkach zewnętrznych, a także pozytywne następstwa procesu restrukturyzacji (redukcja kosztów i wzrost efektywności). Czynniki te częściowo zrehabilitowały negatywne skutki reformy. W rezultacie obecnie uzyskiwane przez branżę cukrowniczą wyniki finansowe istotnie przewyższają średnie wartości wskaźników finansowych w przemyśle spożywczym. W 2011 zysk netto branży cukrowniczej uzyskał rekordową wartość 1,3 mld zł, wobec 765 mln zł w 2009 roku. Bardzo wysoka była rentowność produkcji cukru. Wskaźnik rentowności netto zwiększył się z 16,4 % do blisko 20%, zaś rentowności brutto z 18,8%

² Producenci cukru drogo płacą za reformę, Związek Producentów Cukru - www.cukier.org.pl

do 24%³. Dla porównania średnia wartość tych mierników w całym przemyśle spożywczym wyniosła odpowiednio 3,4% i 4,2%. W latach 2009-2011 branża cukrownicza odznaczała się także wysoką płynnością finansową (wynoszącą 2,5-3,3%) oraz wartością wskaźnika kapitału własnego ROE (na poziomie 16,3-23,6%). Wyniki finansowe wskazują jednoznacznie na duży wzrost technicznej efektywności produkcji sektora przejawiający się w redukcji kosztów oraz większej produktywności czynników wytwórczych [Szajner, Rynek cukru...2011].

Efektywność i produktywność przemysłu cukrowniczego

Analiza efektywności dotyczy zazwyczaj rezultatów działalności osiągniętych przy określonych nakładach lub wykorzystania nakładów umożliwiających osiągnięcie zakładanych efektów. A. Samuelson i W. Nordhaus uważali, że efektywność jest być może głównym przedmiotem ekonomii – i najogólniej rzecz ujmując – jest ona brakiem marnotrawstwa. Zgodnie z tym gospodarka działa efektywnie, jeżeli nie można zwiększyć produkcji danego dobra bez zmniejszenia produkcji innego, co jest tożsame z osiągnięciem krawędzi możliwości produkcyjnych [P. Samuelson, W Nordhaus 1995].

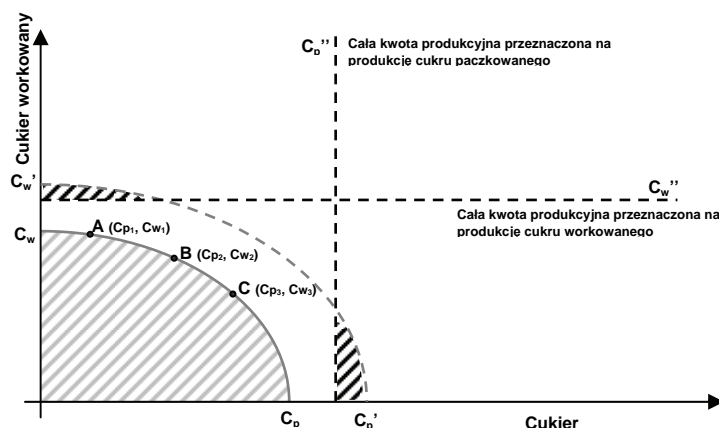
W teorii efektywności ekonomicznej można wyróżnić dwa główne nurty. Pierwszy z nich pochodzi z ekonomii neoklasycznej (rynku) i opiera się na koncepcji dobrobytu społecznego (*economic welfare*). Drugi w wymiarze mikroekonomicznym wywodzi się z ekonomiki przedsiębiorstw. W ekonomii rynku efektywność jest rozumiana jako maksymalizacja produkcji wynikająca z właściwej alokacji zasobów. Graficznym obrazem efektywnej alokacji zasobów jest granica możliwości produkcyjnych (*production frontier*), gdyż zwiększenie produkcji jednego dobra wymusza zmniejszenia produkcji innego. Kwoty produkcyjne ustalone na poziomie niższym od granicy możliwości produkcyjnych istotnie obniżają efektywność działalności gospodarczej (rys. 3). Podmioty gospodarcze dostosowując się do nowych uwarunkowań rynkowych są zmuszone przeprowadzić restrukturyzację, często bardzo głęboką i kosztowną, a jej pozytywne efekty są widoczne w dłuższej perspektywie. W efekcie może dojść do zaburzenia mechanizmów i równowagi rynkowej, a przez to do nasilenia się niedoskonałej konkurencji [Szajner, Wpływ reformy...2011].

W teorii ekonomii stosowane są różne miary efektywności ekonomicznej w zależności od tego, co się przyjmuje jako efekt, a co jako nakład. Efektywność można rozpatrywać jako relację osiągniętych efektów (tj. produkcja, wartość dodana, zysk itp.) do poniesionych nakładów (np. zatrudnienia, majątku trwałego, zużytych materiałów, energii itp.). Efektywność ekonomiczną można rozpatrywać w mikroskali – w odniesieniu do całego przedsiębiorstwa, lub do jednego z czynników produkcji zaangażowanych w jednym przedsiębiorstwie, albo w makroskali, tzn. w odniesieniu do całej gospodarki narodowej [Kucharski 2011].

Do oceny efektywności przemysłu cukrowniczego wykorzystano trzy podstawowe mierniki efektywności: efektywność nakładów (zużycia pośredniego), efektywność nakładów pracy (kosztów osobowych) oraz efektywność zasobów (majątku). Każdy z nich był mierzony w ujęciu makroekonomicznym - wartością

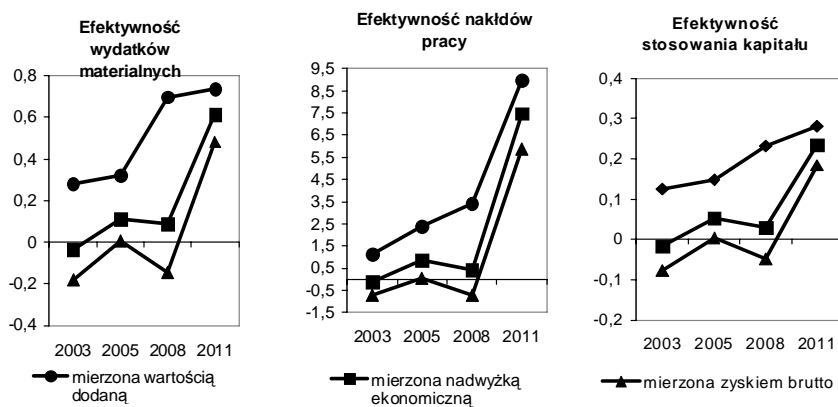
³ Tak duża rentowność przemysłu cukrowniczego wynika nie tylko z systemu regulacji rynku ale także z oligopolistycznej struktury tego sektora. Przekłada się to również na zawyżenie wskaźników efektywności branży cukrowniczej.

dodaną, oraz w mikroskali - nadwyżką operacyjną i zyskiem brutto. Dla pełniejszej oceny przeanalizowano także zmiany majątkochłonności branży cukrowniczej oraz produktywność jej majątku. Oznaką poprawy efektywności ekonomicznej jest wzrost 3 pierwszych relacji i produktywności przy obniżeniu się majątkochłonności sektora.

Rysunek 3. Krzywa możliwości produkcyjnych w cukrownictwie
Źródło: Szajner, Wpływ reformy...2012, s. 448.

Wysoki poziom koncentracji przemysłu cukrowniczego sprawia, że osiągnięta przez niego efektywność nakładów jest najwyższa z pośród wszystkich branż przemysłu spożywczego. W latach 2006-2011 przeciętne współczynniki efektywności nakładów zarówno w skali makro jak i mikro, były wyższe od notowanych bezpośrednio przed reformą. W relacji do średniej z lat 2004-2005 najbardziej poprawiła się efektywność nakładów mierzona zyskiem brutto (wzrost o 84%), zaś najmniej wartością dodaną (67%).

Rysunek 4. Efektywność polskiego przemysłu cukrowniczego
Źródło: Opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS

Jeszcze szybciej rosła efektywność nakładów pracy. Średni wskaźnik relacji zysku brutto do nakładów pracy w latach 2006-2011 wyniósł 2,08 zł/zł, wobec 0,88 zł/zł w pierwszych dwóch latach członkostwa w UE. Wysokim tempem wzrostu odznaczała się również efektywność nakładów pracy mierzona nadwyżką bezpośrednią. W analizowanym okresie jej średni wskaźnik zwiększył się blisko dwukrotnie z 1,61 zł/zł do 3,13 zł/zł, natomiast najmniejszy był wzrost relacji wartości dodanej brutto do nakładów pracy. Pod tym względem efektywność poprawiła się z 3,11 zł/zł do 5,39 zł/zł.

W badanym okresie relatywnie w najmniejszym stopniu poprawiła się efektywność zasobów (majątku) sektora cukrowniczego. Średni przyrost wszystkich trzech wskaźników nie przekroczył 40%. W latach 2006-2011 relacja wartości dodanej do kapitału wyniosła średnio 0,260 zł/zł, nadwyżki ekonomicznej 0,137 zł/zł, zaś zysku brutto 0,085zł. Dla porównania, bezpośrednio przed reformą, mierniki też kształtowały się przeciętnie na poziomie odpowiednio 0,195 zł/zł, 0,102 zł/zł i 0,056 zł/zł.

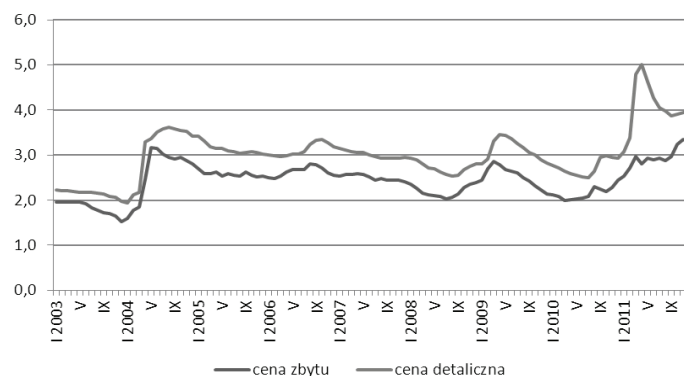
Poprawa efektywności wykorzystania zasobów pracy i energii, a także w coraz większym zakresie subsydiowanie pracy żywej przez maszyny i urządzenia wpłynęło korzystnie na wzrost wartości użytkowania środków trwałych w przemyśle cukrowniczym. W latach 2006-2011 relacja wartości majątku trwałego do wartości produkcji wyniosła średnio 0,77 zł/zł, wobec 0,60 zł/zł notowanych w pierwszych latach integracji. Oznacza to, że zwiększyła się wartość majątku trwałego przedsiębiorstw przypadająca na 1 złotówkę produkcji sprzedanej. W chwili obecnej wartość wskaźnika majątkowości produkcji sektora cukrowniczego jest jedną z najwyższych wśród wszystkich branż przemysłu spożywczego.

Produktywność majątku wyraża jak duże przychody generuje przedsiębiorstwo w stosunku do wielkości jego aktywów ogółem (aktywów trwałych). Innymi słowy informuje o skali efektywnego zarządzania całkowitym majątkiem firmy. Poziom tego wskaźnika w branżach charakteryzujących się wysoką majątkochłonnością produkcji zazwyczaj jest niski. W przemyśle cukrowniczym jego wartość jest przeciętnie o połowę niższa od średniej dla przemysłu spożywczego. W latach 2006-2011 na jedną złotówkę wartości majątku cukrowni przypadało średnio 0,60 zł wartości produkcji sprzedanej. Podobny poziom produktywności utrzymywał się w przemyśle cukrowniczym bezpośrednio przed reformą.

Ceny cukru

Wzrost konkurencyjności cenowej sektora był jednym z głównych celów zmian regulacji rynku cukru. Na mocy reformy cena interwencyjna na cukier biały, wynosząca 631,9 euro/tonę, została zastąpiona ceną referencyjną, której wartość od sezonu 2009/10 wynosi 404,4 euro/tonę, tym samym jest niższa o 36%.

Od 2004 roku ceny zbytu cukru w Polsce charakteryzują się dużą zmiennością. W okresie przed reformą tj do 2006 roku nastąpił gwałtowny wzrost cen (średnio o 15% rocznie), po czym ich poziom nieznacznie się obniżył. Systematyczna redukcja podaży oraz wzrost cen surowca na rynku światowym sprawiły, że ceny unijnego cukru zamiast oczekiwanego spadku zaczęły wzrastać (rys. 5).

Wykres 5. Ceny cukru w Polsce (w zł/kg)
 Źródło: Opracowanie IERiGŻ-PiB na podstawie danych GUS.

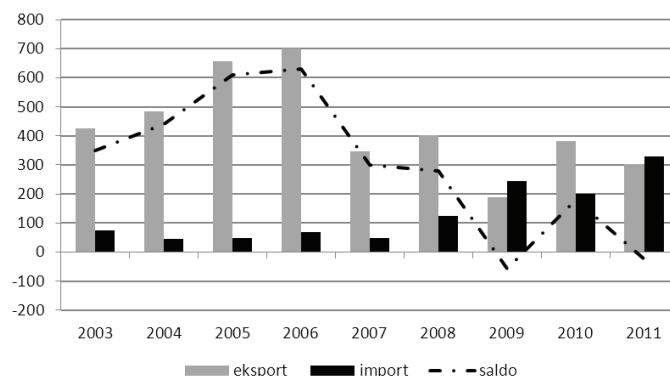
W Polsce ponowny wzrost cen notowano od połowy 2010 roku. Dodatkowymi czynnikami stymulującymi wzrost cen był zwiększony popyt na cukier ze strony konsumentów (zakup cukru na zapas), a także wzrost popytu eksportowego na artykuły przemysłu spożywczego (w tym zawierające cukier). W 2011 roku średnia cena zbytu na rynku krajowym wyniosła 2,96 zł/kg i była o 37% wyższa niż przed rokiem, i o ponad 12% wobec 2005 roku. Wysoką dynamikę wzrostu wykazywały także ceny detaliczne. Ich średni poziom zwiększył się o blisko połowę z 2,75 do 4,07 zł/kg. Tym samym był wyższy o 30% od poziomu notowanego bezpośrednio przez reformą.

Zmiany w obrotach handlu zagranicznego

W pierwszych latach integracji, podobnie jak przed akcesją, Polska była znaczącym eksporterem cukru. Import cukru był relatywnie niewielki i stanowił jedynie uzupełnienie podaży rynkowej. Zarówno przed akcesją, jak i w pierwszych latach członkostwa krajowy popyt na cukier utrzymywał się na relatywnie stabilnym poziomie i wynosił ok. 1600-1630 tys. ton. Podaż cukru wynosząca średnio 1900 tys. ton przewyższała zużycie, a powstałe w ten sposób nadwyżki były przeznaczone na eksport. W latach 2003-2006 polski handel zagraniczny cukrem charakteryzował się wysokim dodatnim saldem wymiany. W tym okresie średni poziom eksportu wyniósł 566 tys. ton, import nie przekraczał 75 tys. ton, zaś dodatnie saldo wahało się w granicach 350 - 630 tys. ton. Korzystne saldo handlu zagranicznego oraz systematyczny wzrost znaczenia krajów trzecich w eksporcie wynikał przede wszystkim z ówczesnej możliwości wywozu cukru C oraz wywozem cukru z refundacjami.

Z chwilą wejścia w życie nowych regulacji rynkowych polscy producenci cukru, pomimo iż dysponują dużym potencjałem produkcyjnym, zmuszeni zostali do ograniczenia podaży do wysokości przyznanej kwoty produkcyjnej. Przełożyło się to na uzależnienie krajowego zaopatrzenia od importu surowca z krajów trzecich. W konsekwencji w latach 2007-2011 eksport cukru zmniejszył się z 700 do 304 tys. ton, przy wzroście jego importu z 70 do 328 tys. ton. W 2009 roku Polska po raz pierwszy stała się importerem netto cukru, kiedy to ujemne saldo obrotów wyniosło 56 tys. ton.

Niekorzystny bilans wymiany handlowej odnotowaliśmy także w 2011 roku, jednak w porównaniu z 2009 rokiem był on mniejszy o blisko połowę (rys. 6). W świetle obowiązujących regulacji prawnych, niezależnie od poziomu produkcji, Polska zmuszona jest importować średnio 200-250 tys. ton cukru rocznie.

Rysunek 6. Obroty handlu zagranicznego cukrem (w tys. ton)
Źródło: Obliczenia IERiGŻ-PIB na podstawie danych CAAC.

Poziom eksportu wpływa w istotny sposób na stan ekonomiczno-finansowy branży cukrowniczej. Z badań IERiGŻ-PIB wynika, że od momentu akcesji do UE do 2006 roku eksport stanowił 15-21% wartości przychodów ze sprzedaży. Równocześnie wskaźnik penetracji importowej utrzymywał się na niskim poziomie 2-4%. Po reformie udział eksportu w wartości sprzedaży zmniejszył się do 13%, natomiast wartość importu wzrosła do ponad 20%, co przyczyniło się do osłabienia konkurencyjności krajowego sektora na rynkach zewnętrznych [Szczepaniak 2011].

Podsumowanie

W 2010 roku zakończył się najważniejszy etap reformy regulacji unijnych na rynku cukru. Restrukturyzacja przemysłu cukrowniczego wywołała szereg konsekwencji dla całego sektora i w znaczący sposób zmieniła jego oblicze. Zmiany odczuli wszyscy uczestnicy rynku, zarówno firmy produkcyjne, przetwórcy cukru oraz ich pracownicy, a także plantatorzy. Skutki transformacji sektora mają charakter długofalowy zarówno pod względem gospodarczym, finansowym, jak i społecznym [Mucha 2010].

Proces integracji oraz reforma regulacji rynku cukru wywarły zarówno pozytywne jak i negatywne skutki dla polskiego przemysłu cukrowniczego. Do korzystnych aspektów należy zaliczyć przyspieszenie procesu restrukturyzacji i modernizacji przemysłu cukrowniczego, większą koncentrację produkcji, a także poprawę efektywności przetwórstwa. Pozytywne zmiany dotyczyły także wzrostu jakości i wydajności bazy surowcowej. Buraki cukrowe uprawiane są obecnie na najlepszych glebach w rejonach o korzystnych warunkach klimatycznych. Dodatkowo redukcja kosztów wytwarzania (zwłaszcza energii) może stanowić podstawę dla budowania trwałych przewag konkurencyjnych względem rynku wspólnotowego, jak i globalnego.

Głównym negatywnym skutkiem zmian regulacji na unijnym rynku cukru była znaczna redukcja produkcji cukru oraz burków cukrowych, której towarzyszyło obniżenie dochodowości sektora wywołane spadkiem cen. Zmniejszenie kwot produkcyjnych spowodowało obniżenie potencjału produkcyjnego sektora oraz zaostrzenie konkurencyjności branży w ramach oligopolu. Ograniczona została możliwość wejścia nowych podmiotów do branży, jak również nastąpiło wyraźne uzależnianie rynku od dostaw z importu. Czynniki te wpłynęły na pogorszenie konkurencyjności sektora na arenie międzynarodowej.

Zmniejszenie potencjału produkcyjnego oraz limitów produkcyjnych wywołało negatywne zmiany w handlu zagranicznym cukrem. Wyraźnie spadła opłacalność eksportu, a przymusowe zwiększanie importu doprowadziło do przekształcenia sektora w importera netto. Redukcja liczby cukrowni przełożyła się na znaczny spadek zatrudnienia, który tylko w części zrekompensowały opłaty restrukturyzacyjne. Nie uległy zmniejszeniu ceny detaliczne cukru, choć był to jeden z ważniejszych argumentów uzasadniających zmiany regulacji rynku. Dostęp do tańszego cukru mają jedynie przetwórcy. Stabilizacja rynku również nie została osiągnięta, z uwagi na niższą podaż cukru w stosunku do zużycia. Obecny system nie pozwala na pełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego, co istotnie ogranicza dalszy rozwój sektora oraz wzrost wydajności zarówno producentów, jak i plantatorów.

Literatura

- Kucharski A.: Metoda DEA w ocenie efektywności gospodarczej, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Mucha M.: Stan i perspektywy branży cukrowniczej w Polsce. Podsumowanie reformy regulacji rynku cukru w Unii Europejskiej w latach 2006/2007-2009/2010, [w:] Gazeta Cukrownicza nr 3, Wydawnictwo SIGMA-NOT, Warszawa 2010, s. 64-67.
- Rynek cukru. Stan i perspektywy 25-39. [2004 i nast.]. IERIGZ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D.: Ekonomia, PWN, Warszawa 2004, s.185.
- Szajner P.: Wpływ reformy regulacji rynku cukru w UE na efektywność polskiego przemysłu cukrowniczego, [w:] Polityka ekonomiczna, praca zbiorowa, Prace Naukowe nr 246, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2012, s. 444-453.
- Szajner P.: Ocena wpływu reformy systemu regulacji rynku cukru w Unii Europejskiej na polski przemysł cukrowniczy, [w:] Problemy rolnictwa światowego, tom 8 (XXIII), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2009, s. 181-191.
- Szajner P.: Rynek cukru i artykułów cukrowniczych w Polsce, [w:] Przemysł Spożywczy, nr. 6, Wydawnictwo SIGMA-NOT, Warszawa 2011, s. 8-12.
- Szczepaniak I.: Wskaźnikowa ocena międzynarodowej konkurencyjności przemysłu spożywczego, [w:] Monitoring i ocena konkurencyjności polskich producentów żywności (1), praca zbiorowa, Program Wieloletni 2011-2014 nr 25, IERiGŻ-PIB, Warszawa. Warszawa 2011, s. 32-44.
- Urban R., Drożdż J.: Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy [w:] Wpływ integracji z UE na polską gospodarkę żywnościową, praca zbiorowa, Program Wieloletni 2005-2009 nr 90, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 83-116.
- Urban R.: Efektywność polskiego przemysłu spożywczego [w:] Procesy dostosowawcze polskiego przemysłu spożywczego do zmieniającego się otoczenia rynkowego (1), praca zbiorowa, Program Wieloletni 2011-2014 nr 4, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 82-83.

Abstract. The main objective of the paper was an assessment of the influence of the EU sugar market reform on the condition of sugar industry in Poland. The research were based on statistical data concerning sugar market in respect of output, trade, efficiency and financial performance. The CAP reform had both a positive and a negative impact on Polish sugar industry. The positive impact was observed through modernisation and concentration of the sector, as well as improvement of its efficiency and economic and financial situation. In 2011 the net profit of the sugar industry increased to 1.3 billion PLN and net profit margin amounted to approximately 20%. Negative effects concern mainly regulatory requirements, in particular, the decrease in production and deterioration in the trade balance, which contributed to a reduction in the profitability of the sector and weakening its competitiveness in foreign markets. In 2009 and 2011, Poland was a net importer of sugar. The negative trade balance amounted to 56 and 24 thousand. tons respectively.

Informacje o autorze:

Agnieszka Judzińska

Zakład Ekonomiki Przemysłu Spożywczego

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB

Ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa

e-mail:judzinska@ierigz.waw.pl